

ƏQLİ MÜLKİYYƏT HÜQUQU

ƏNƏNƏVİ VƏ ELEKTRON BANK XİDMƏTLƏRİ: MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

Çingiz Çingizzadə *

Xülasə

Məqalə əmtəə nişanlarının inkişaf tarixinin icmalını təqdim edir, onun mənşəyini yunanlar və romalılar kimi qədim sivilizasiyalara aparır. Əmtəə nişanları çoxəsrlik inkişaf mərhələsindən keçmişdir. Bu müddət ərzində onlar əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Əmtəə nişanları müasir ticarətin mühüm aspektidir, bizneslərə öz brendlərini yaratmağa və qorumağa imkan verir. Lakin əmtəə nişanlarının tarixi qədim sivilizasiyalara aid əmtəə nişanlarına bənzər təcrübələrin sübutu ilə çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Əmtəə nişanı hüququnun Orta əsrlər və İnkilab dövründə necə inkişaf etdiyi, nəticədə onun XIX əsrdə ayrı bir hüquq sahəsi kimi necə tanındığı izah edilir. Məqalədə həmçinin Paris Konvensiyası da daxil olmaqla əmtəə nişanı hüququ haqqında müasir anlayışı formalaşdıran bəzi əsas hüquqi hallar və qanunlar müzakirə olunur. Nəhayət, internetin təsiri və global brendlərin yüksəlişi kimi əmtəə nişanı hüququ dünyasındakı bəzi aktual problemlərə və müzakirələrə nəzər yetirilir. Ümumilikdə, məqalə əmtəə nişanı hüququnun tarixinə və təkamülünə hərtərəfli baxışı təqdim edir.

Açar sözlər: *əmtəə nişanı, işarələr, Paris Konvensiyası, sənaye mülkiyyəti, Madrid Sazişi, Konvensiya Prioriteti.*

Əmtəə nişanlarının ilkin nümunələri eramızdan əvvəlki dövrə məxsusdur. Artıq o zaman işarələrin istifadəsi müasir əmtəə nişanları ilə eyni xarakter daşıyırdı. İstehlakçılar bir məhsulu digərindən ayırd edib istehsalçını seçirdilər. İşarələr alınan məhsulun keyfiyyət göstəricisi rolunu oynayırdı. Müasir əmtəə nişanlarının proobrazları kimi damğalar da istifadə edilirdi. Damğalar mənsubiyyətin, şəxsi və ya qrup əmlakının yığılması naminə sahibliyin əlaməti idi. Onlar daha çox Qədim Yunanıstan və Qədim Roma kimi ölkələrdə yayılmışdır.

Qədim əmtəə nişanlarının bir misalı kimi Fransadakı Lasko mağarasının qayalarında işarəli öküzlərin şəkillərini gətirmək olar. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, savadlı cəmiyyətin formalaşmasından xeyli əvvəl mal-qara sahibliyi bu cür işarələrin istifadəsi ilə vurğulanırdı. Rəsmlər, təxminən, 15 min il əvvəl çəkilmişdir. Təxminən 6000 il əvvəl Misirdə inşa olunmuş daş hörgüləri, daşın mənəbəyini və əmək haqqını almaq üçün işi görən işçini müəyyən etmək üçün fərqli karyer izlərini və daş ustalarının əlamətlərini göstərir. Eramızdan əvvəl 1336-1327-ci illərdə Qədim Misirin hökmdarı olan Faraon Tutankamonun məqbərəsində möhürlə işarələnmiş şərab amforaları tapılmışdır. [1] Bu möhürlər müasir etiketlərin prototipləridir. Onlar şərabın hazırlandığı üzümün növünü, istehsalçının adını, içkinin keyfiyyət səviyyəsini və məhsulun mənşəyini göstərirdi.

Ticarətdə istifadə olunan qədim əmtəə nişanlarının nümunəsi kimi Qədim Çin istehsalçıları tərəfindən istifadə edilən işarələri misal göstərmək olar. İmpe-

* doktorant, Bakı Dövlət Universiteti

rator Honq-Tonun hakimiyyət dövründə, Qədim Çində istehsal edilmiş bütün farfor qabların üzərində onun və ya istehsalçının adı göstərilirdi. Həmin işarələr mallar üzərində bərkidilirdi. Eyni üsul Qədim Hindistanda da mövcud idi. Tacir və istehsalçılar bu yolla müəyyən malın onlara məxsus olduğunu göstərdilər. İşarələr təxminən 2000-3000 il əvvəl istifadə edilirdi.

Orta əsrlərdə çiçəklənən ticarətin tələbləri Avropada malların keyfiyyətini və individuallığını təmin etmək üçün əmtəə işarələrinin istifadəsini genişləndirmişdir. Orta əsrlər Avropasında sənətkarlar gildiyaları məhsullarını müəyyən etmək və reputasiyalarını qorumaq üçün nişanlar və ya simvollarından istifadə edirdilər. Bu işarələr çox vaxt dəmirçi üçün çəkiç və ya dərziləri üçün qayçı kimi sadə dizaynlar şəkilində olurdu. Əgər məhsul bir neçə sənətkar tərəfindən istehsal olunurdusa, o zaman onların hər biri hazır məhsula öz işarəsini bərkidə bilərdilər. Zaman keçdikcə bu nişanlar xüsusi sənətkarlar və ya gildiyalarla əlaqələndirilərək bir növ erkən əmtəə nişanı kimi xidmət etməyə başladı.

Belə proseslərin olması onu göstərirdi ki, əmtəə nişanlarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi prosesi məhz orta əsrlərdə başlamışdır. Əmtəə nişanı haqqında ilk Qanunvericilik aktı belə orta əsrlərdə tərtib edilmişdir. O, 1266-cı ildə Kral III Henrixin hakimiyyəti dövründə İngiltərənin parlamenti tərəfindən qəbul edilmişdir. [2] Həmin Qanunun əsas məqsədi istehlakçıları qorumaqdan ibarət idi. Qanunun tələblərinə görə, çörəyin ölçüsü, çəkisi və qiyməti satışdan əvvəl yoxlanılmalı idi. Bundan əlavə, çörək hazırlayanların çörəklərinin seçilməsi üçün fərqli işarələrdən istifadə etmələri tələb olunurdu ki, müvafiq tənzimləyici orqanlar çörəyin mənşəyini müəyyən edə bilsinlər. Orta əsrlərdə qəbul edilmiş növbəti qanun 1667-ci ildə Yeni Ticarət Xartiyası olmuşdur. O, Rusiyada qəbul edilmişdir və ölkə tarixində “əmtəə nişanı” sözündən istifadə edən ilk rəsmi sənəd statusunu qazanmışdır. [10]

Qeyd edilənlərə əlavə olaraq bildirilməlidir ki, orta əsrlər əmtəə nişanlarına dair hüquqların qorunmasını təmin edən bir sıra məhkəmə qərarları ilə də yadda qalmışdır. Məsələn kimi İngiltərə Ümumi Hüquq məhkəməsinin iki sədrlik edən hakimləri tərəfindən JG v Samford işi üzrə verdikləri 1584-cü il tarixli qərarı göstərmək olar. Həmin qərarla hakimler əmtəə nişanların toxunulmazlığını və onlara dair hüquqların yalnız həmin nişanların sahiblərinə mənsubluğunu vurğulamışdılar. [9] Buna baxmayaraq, əmtəə nişanlarının əqli mülkiyyət hüququnun tərkib hissəsi kimi qəbul edilmə prosesi hələ də tam bitməmişdir. Bir sıra sahibkar və müəssisələr ölkələrin məhkəmə və hüquq sistemlərində olan boşluqlardan istifadə edib əqli mülkiyyət hüququnu kobud şəkildə pozurdular.

XIX əsrdə istehsalçılar əmtəə nişanlarını əqli mülkiyyətin tərkib hissəsi kimi qəbul etməyə başladılar. Onlar başa düşürdülər ki, əmtəə nişanının qeydiyyatı alınması onlara müəyyən hüquqlar verməklə yanaşı, külli miqdarda qazanc gətirə bilər. Bununla belə, dövlətlər əmtəə nişanlarının qeydiyyatı mexanizminin yaradılmasını və bu sahədə müvafiq qanunların qəbulu prosesini ləngidirdi. ABŞ-ın Boston şəhərində yaşayan Semuel Brek adlı istehsalçı 1791-ci ildə hakimiyyətə müraciət edərək əmtəə nişanlarının qeydiyyat mexanizminin yaradılma-

sını xahiş etmişdir. Dövlət katibi Tomas Cefferson Konqresi əmtəə nişanlarının qeydiyyatı haqqında qanunu qəbul etməyə çağırmışdı. [3] O vaxt ABŞ yenidən müstəqillik əldə etmişdir və bu məsələnin həlli birmənalı olaraq ölkə hökumətinin prioritetləri siyahısında deyildi. Buna baxmayaraq, ölkənin bəzi ştatları əmtəə nişanının qeydiyyatı prosesini tənzimləyən qanunvericilik aktlarının qəbulunu zəruri hesab etmişdir. Yalnız 1870-ci ildə qüvvəyə minən federal qanun əmtəə nişanlarının qeydiyyata alınması prosesini zəruriliyini təmin etmişdir. ABŞ-da olduğu kimi bir çox xarici ölkələrdə əmtəə nişanlarının qeydiyyatını təmin etmək məqsədilə müvafiq qanunlar qəbul edilmişdir. Həmin qanunlar 1830-cu ildə Rusiyada, 1857-ci ildə Fransada, 1868-ci ildə İtaliyada, 1883-cü ildə İngiltərədə, 1894-cü ildə isə Almaniyada qəbul edilmişdir.

XIX əsr mexanizasiyanın, dəmir yollarının və gəmiçiliyin inkişafı zəminində beynəlxalq sərğilərin keçirilməsi ilə yadda qaldı. İlk beynəlxalq sərği 1851-ci ildə Londonda (Millətlərin Böyük Sərgisi) keçirilmişdir. Növbəti beynəlxalq sərğilər Paris, Vyana və dünyanın digər böyük şəhərlərində təşkil edilmişdir. İştirakçı dövlətlər belə sərğilərin keçirilməsi ilə sənaye sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyini dərk edirdilər. Lakin o dövrdə mövcud olan beynəlxalq müqavilə və sənədlərin bazası çox köhnəlmişdir. Belə mühüm sahədə əməkdaşlıq üçün yeni hüquqi sənədin tərtib edilməsində ehtiyac var idi. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, bu adi bir sənəd olmamalı, onun əsas məqsədi sənaye sektorunun bütün sahələrində beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafına təkan verməkdən ibarət olmalı idi. Ölkələrin inkişaf tempinə, əmtəə nişanlarının tətbiqi və hüquqi müdafiəsində müsbət tendensiyanın mövcudluğuna baxmayaraq, belə bir sənədin hazırlanması böyük səylər tələb edirdi. Bunun səbəbi son dərəcə sadədir. Sözügedən sənədin layihəsini hazırlamaq üçün təkcə əmtəə nişanlarının deyil, sənaye sektorunun formalaşması və inkişafı tarixi öyrənilməli idi. Bundan əlavə, gələcək əməkdaşlığın universal və güclü hüquqi bazası hazırlanmalı idi. Bütün bu proses dünya ölkələrinin sənaye sahəsində genişmiqyaslı əməkdaşlıq təcrübəsinin olmaması fonunda həyata keçirilməli idi.

Bütün çətinliklərə baxmayaraq, 20 mart 1883-cü il tarixində Fransada Sənaye Mülkiyyətinin Mühafizəsi Üzrə Paris Konvensiyası imzalanmışdır. Bu Konvensiyanın imzalanması təkcə əmtəə nişanlarının deyil, bütün sənaye sektorunun tarixində dönüş nöqtəsi olmuşdur. Konvensiyanın imzalanmasından sonra ölkələr arasında sənaye mülkiyyəti üzrə ittifaq yaradılmışdır. Vacib məqamlardan biri isə “sənaye mülkiyyəti” termininin izahı idi. Odur ki, Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən sənaye mülkiyyəti ən geniş mənada başa düşülür və sözün tam mənasında nəinki təkcə sənaye və ticarətə, həm də kənd təsərrüfatı istehsalı və çıxarma sənayesi sahələrinə və sənaye yaxud təbii mənşəli məhsullara, məsələn, çaxıra, dənə, tütün yarpağına, meyvələrə, heyvana, yer altından çıxarılanlara, mineral sulara, pivəyə, çiçəklərə, una aid edilir. Konvensiyanın həmin maddəsinə görə ixtira üzrə patentlər, faydalı modellər, sənaye nümunələri, əmtəə nişanları, xidmət nişanları, firma adları və mənşə, yaxud mənşə yerinin adları göstəriciləri və həmçinin qeyri-səmimi rəqabət sənaye mülkiyyətinin mü-

hafizəsi obyektləridir. [5] Konvensiya İttifaq ölkələrinin vətəndaşları üçün sənaye mülkiyyətinin qorunması ilə bağlı milli rejim müəyyən edir (yəni vətəndaşlar və əcnəbilər müəyyən dövlətin ərazisində patent hüquqlarına görə bərabərdirlər). Bundan əlavə, Konvensiya təkcə İttifaq ölkələrinin vətəndaşlarına deyil, həm də müəssisələri İttifaqın üzvü olan ölkələrin ərazisində yerləşən şəxslərə şamil edilir. Konvensiya öz müddəalarında “Konvensiya prioriteti” qaydasını əks etdirir. Konvensiya 30 maddədən ibarətdir. İmzalandığı vaxtdan Konvensiyanın mətnində bir sıra dəyişikliklər edilmişdir.

Paris Konvensiyası əmtəə nişanları sahəsində hüquqi tənzimləmə və beynəlxalq münasibətləri təmin etməyə yönəlmiş yeganə sənəd deyil. Həmin istiqamətdə tərtib edilmiş digər mühüm sənədlərdən biri 1891-ci ildə qəbul edilmiş “Nişanların beynəlxalq qeydiyyatı haqqında” Madrid sazişi və 1989-cu ildə qəbul edilmiş “Nişanların beynəlxalq qeydiyyatı haqqında” Madrid sazişinin Protokoludur. Bu sazişin və onun Protokolunun köməyi ilə Madrid Əmtəə Nişanlarının Qeydiyyatı Sistemi yaradılmışdır. [6] Madrid Sistemi bütün dünyada əmtəə nişanlarının qeydiyyatı və idarə edilməsi üçün əlverişli və sərfəli mexanizmdir. Müvafiq ərizə doldurulduqdan və lazımı rüsumların ödənilməsindən sonra, əmtəə nişanının sahibi öz müstəsna hüquqlarının müdafiəsini 130 ölkənin ərazisində təmin edir. [7]

Əqli Mülkiyyətin inkişafında mühüm rol oynayan digər normativ sənəd kimi Lanham aktı çıxış edir. O 1946-cı ildə ABŞ-da qəbul edilmişdir və əmtəə nişanlarının qeydiyyatı və hüquqi müdafiəsi prosesinə mühüm təsir göstərmişdir. Akta əsasən, əmtəə nişanlarına dair hüquqlar onların satış obyektlərinin üzərinə vurulub satışa çıxarılması anından yaranır. Həmin hüquqlar Ümumi hüquq (Common law) vasitəsilə müdafiə edilir. [8]

Son illərdə elektron ticarət və sosial medianın inkişafı əmtəə nişanları haqqında qanun çərçivəsində bir sıra yeni problemlər yaradır. Onlayn bazarlar və sosial media platformaları saxtakarlara və hüquq pozucularına əmtəə nişanlarını pozan malları satmağı və yaymağı asanlaşdırıb. Bu qədər ticarət və kommunikasiyanın onlayn şəkildə baş verdiyi şəraitdə kiberməkanda əmtəə nişanı hüquqlarını izləmək və tətbiq etmək çətin ola bilər. Bəziləri onlayn hüquq pozuntusu ilə mübarizə üçün daha möhkəm tədbirlər görülməsinə çağırır, digərləri isə iddia edir ki, həddən artıq çox tətbiq innovasiyaları boğa və ifadə azadlığını məhdudlaşdırıla bilər.

Nəticədə bir çox müəssisələr öz əmtəə nişanlarını onlayn olaraq qorumaq üçün yeni strategiyalar hazırlamalı oldular. Bunlara sosial media platformalarının izlənməsini və hüquq pozuntusuna yol verən siyahıları silmək üçün onlayn bazarlarla işləməyi misal gətirmək olar. [4]

İsinadlar:

1. Edward Elgar (tərtib edənlər: Graeme B. Denwood və Mark D. Janis), “Trademark Law and Theory. A Handbook of Contemporary Research” (2008). Edward Elgar Publishing Limited, Böyük Britaniya.

2. Madrid Sistemi haqqında təlimat (Madrid Protokolu altında nişanların beynəlxalq qeydiyyatı). WIPO Madrid. Son yenilənmə tarixi: 2022.
3. Lanham Aktı. 1946// https://www.law.cornell.edu/wex/lanham_act
4. Novotorqovı Nizamnaməsi. 1667// <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/novotorg.htm>
5. “Nişanların beynəlxalq qeydiyyatı haqqında” Madrid Sazişi. 1891// https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/ru/madrid-gp/trt_madrid_gp_002ru.pdf
6. Samuel Breck və digərlərinin Müraciəti. 9 dekabr, 1791// <https://prabook.com/web/samuel.breck/1056258>
7. Sənayə Mülkiyyətinin Mühafizəsi Üzrə Paris Konvensiyası. 20 mart, 1883-cü il.
8. Vüqar Nəzərov, “Kiçik Sahibkarlıq Sahəsində Rəqabətin İnkişafı və Antiinhisar Siyasətin Aktual Problemləri”. TURAN-SAM (TURAN Stratejik Araşdırmalar Mərkəzi), cild 2, buraxılış 6. 2010
9. <https://www.dennemeyer.com/ip-blog/news/the-evolution-of-trademarks-from-ancient-egypt-to-modern-times/>
10. https://www.wipo.int/podcasts/en/madrid/transcripts/international_trademark_system_talk_01.html

FROM HIEROGLYPHS TO LOGOS: THE HISTORY AND EVOLUTION OF TRADEMARKS

Chingiz Chingizzadeh*

Abstract

This article provides a historical overview of the development of trademarks, tracing its origins back to ancient civilizations such as the Greeks and Romans. Trademarks have gone through centuries of development. During this period, they have undergone significant changes. Trademarks are an important aspect of modern commerce, allowing businesses to build and protect their brands. However, the history of trademarks goes back to very ancient times and testifies to the existence of such practices in ancient civilizations. The article explains how trademark law evolved through the Middle Ages and the Renaissance, and how it eventually came to be recognized as a distinct area of law in the 19th century. The article also discusses some of the key legal cases and statutes that have shaped the modern understanding of trademark law, including the Paris Convention. Finally, the article looks at some of the current issues and debates in the world of trademark law, such as the impact of the internet and the rise of global brands. Overall, the article provides a comprehensive introduction to the history and evolution of trademark law.

Keywords: trademark, designation, Paris Convention, industrial property, Madrid Agreement, Convention priority.

ОТ ИЕРОГЛИФОВ К ЛОГОТИПАМ: ИСТОРИЯ И ЭВОЛЮЦИЯ ТОВАРНЫХ ЗНАКОВ

Чингиз Чингиззаде **

Резюме

Данная статья представляет собой исторический обзор развития товарных знаков, прослеживая его происхождение до древних цивилизаций, таких как греки и римляне. Товарные знаки прошли столетия развития. За этот период они претерпели существенные изменения. Товарные знаки являются важным аспектом современной торговли, поз-

* Ph.D. Candidate, Baku State University

** Докторант Бакинского государственного университета

воля предприятиям создавать и защищать свои бренды. Однако история товарных знаков уходит корнями в очень древние времена и свидетельствует о существовании подобной практики в древних цивилизациях. В статье объясняется, как развивалось законодательство о товарных знаках в Средние века и в эпоху Возрождения, и как в конце концов оно стало признаваться в качестве отдельной области права в XIX веке. В статье также рассматриваются некоторые ключевые судебные дела и законодательные акты, сформировавшие современное понимание законодательства о товарных знаках, в том числе и Парижская конвенция. Наконец, в статье рассматриваются некоторые из текущих вопросов и дискуссий в мире законодательства о товарных знаках, такие как влияние Интернета и рост мировых брендов. В целом, статья представляет собой всеобъемлющее введение в историю и эволюцию законодательства о товарных знаках.

Ключевые слова: *товарный знак, обозначения, Парижская Конвенция, промышленная собственность, Мадридское соглашение, Конвенционный приоритет.*